

Margrét Eggertsdóttir

megg@hi.is

Jon Haarberg

jon.haarberg@ilos.uio.no

Fiskenes lovsang

Stefán Ólafsson's (1618–1688) ukjente gjendiktning av «Herre Gud, ditt dyre navn og ære»

Fish Praising the Lord: Stefán Ólafsson's (1618–1688) unknown version of Petter Dass' «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» (O Lord, Thy Precious Name and Honour)

Petter Dass' famous hymn «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» was published as a catechism song and first printed in Copenhagen 1715. The song takes its departure from Martin Luther's explanation of the second petition of the Lord's Prayer. The article explores this catechism song's prehistory as a hymn of praise. Apparently, a shorter version of the song was translated into Icelandic at an early date. The translator is in all probability Stefán Ólafsson, the poet who also translated Thomas Kingo. Nevertheless, in literary history Stefán Ólafsson has been overshadowed by his contemporary Hallgrímur Pétursson. The article argues that the Icelandic version must have come into being in the 1680s, with or without Dass' tune, and that the most likely connection from Northern Norway to Iceland was via Copenhagen, where Petter Dass' brother-in-law Stheen Wirthmann and Stefán Ólafsson's son Ólafur studied theology together. The short version

(«Peder Dassis Lovsang») has been preserved in three manuscripts. The Icelandic translation, the article demonstrates, exists in no less than fifteen different manuscripts from the 18th century.

Key Words

Hymnology – Book History – Textual Criticism – Stefán Ólafsson – Petter Dass

Petter Dass i tidlig islandsk versjon

Kan noen annen norsk salme måle seg med Petter Dass' «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» i litterær berømmelse? Neppe. Det er som om det «Savn» eller «ry» som dikteren tilskriver Guds navn, har smittet over på sangen selv: Den har blitt feiret som «mesterverket», som «det ypperste i norsk poesi», ja, som «et av de mest monumentale uttrykk i protestantisk salmediktning overhodet».¹ Per Thomas Andersen konkluderer omtalen av Dass' «mektige» katekismesang i *Norsk litteraturhistorie* (2001) med å proklamere som sitt «litteraturhistoriske budskap» til leserne at «dette er stor diktning».²

Den nasjonallitterære berømmelsen kom imidlertid ikke før i 1926, da Gustav Jensen innlemmet en omdiktet og forkortet versjon (tre av seksten strofer) i Landstads reviderte.³ At sangen ikke var blitt opptatt i noen salmebok for dette, kan forklares av det enkle faktum at den simpelthen ikke er skrevet for liturgisk bruk, men til opplæringsformål, som pedagogisk katekismesang.⁴ «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» utgjør dikterprestens kommentar til den annen bønn i Fadervår, «Helligt vorde dit Navn», i full overensstemmelse med organiseringen av den lutherske katekismen. Det eldste daterbare tekstvitnet, en avskrift, stammer fra 1698,⁵ samme år som biskopen i Nidaros ga Kirkens første klarsignal til trykking. Biskop Krogs latinskspråklige anbefaling, datert 8. april 1698, finnes gjengitt i alle de eldste utgavene.⁶ Den første trykte utgaven ble imidlertid ikke realisert før i 1715, åtte år etter opphavsmannens død. I forhold til avskriften fra 1698 representerer denne utgaven en senere tekstredaksjon, det vi kan gå ut fra er dikterens siste hånd på verket.

Når – på hvilken tid – Petter Dass først skrev sine katekismesanger, vet vi ikke. I det hele tatt er det fint lite vi vet om hans diktergjerning ut over det vi kan slutte oss til fra diktene selv. Men at han begynte å skrive vers i ganske ung alder, er hevet over tvil. Det eldste bevarte leilighetsdiktet kan dateres til 1671,⁷ da den 24-årige Dass ennå ikke var presteviet. Av et rim-brev fra handelsborgeren Ole Hansen Nysted i 1678 fremgår det at en del av *Nordlands Trompet* allerede på det tidspunkt sirkulerte i avskrift, selv om diktet sannsynligvis ikke ble ferdigstilt før 22 år senere, i 1700, og endelig trykt i 1739.⁸

På denne bakgrunn er det all grunn til å merke seg at Dass' berømte salme finnes i en *islandsk* versjon allerede lenge før den ble til katekismesang.⁹ Overleveringen taler for at det er Stefán Ólafsson (1618–1688) som har gjendiktet sin norske kollega. I alt har 15 avskrifter av

denne salmen latt seg oppdrive, hovedsakelig fra 1700-tallet.¹⁰ Den ser med andre ord ut til å ha vært vidt utbredt. Når ingen har blitt oppmerksom på denne oppsiktsvekkende norsk-islandske forbindelsen tidligere,¹¹ er forklaringen formodentlig den at Stefán Ólafssons versjon aldri har vært publisert på trykk *in extenso*: Samleutgaven av hans dikt fra 1885–86 gjengir bare den første strofen av hver utrykte salme i et appendiks («Óprentaðir sálmar»)¹²

Oppdagelsen åpner for mange og til dels vidtrekkende spørsmål. Hvordan kan vi med sikkerhet hevde at vi i dette tilfellet faktisk har med en gjendiktning å gjøre, og ikke bare to salmer som trekker veksler på de samme bibeltekstene? Hvis det er snakk om en gjendiktning, hvem leverte da forelegget, og hvem oversatte? Kan vi med sikkerhet fastslå at utgangspunktet er norsk, ikke islandsk? Og om det nå er slik at Petter Dass er opphavsmannen, hvordan i all verden kan salmen hans ha havnet på Island? Hva kan gjendiktningen fortelle oss om spredningen av håndskrevet diktning i Skandinavia på 1600-tallet? Fire teser, som alle vil bli underbygd i det følgende, lar seg hermed fremsette: (1) at Petter Dass er opphavsmannen til sangen, Stefán Ólafsson gjendikteren, (2) at «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» ikke «egentlig», som det heter i litteraturhistorien, er en kommentar til den annen bønn i Fadervår, men at teksten i utgangspunktet er skrevet som lovsang eller hymne og senere omfunksjonalisert til katekismesang, (3) at sangen, skriftlig eller muntlig, kom til Island via København en gang på 1680-tallet, og (4) at det litteraturhistoriske bildet av Stefán Ólafsson som den verdslige av de islandske barokkdikterne bør være modent for revisjon.

Den islandske gjendikteren

Stefán Ólafsson ble født på det islandske Østlandet i 1618 eller 1619, på gården Kirkjubær i Hróarstunga. Han kom fra en preste- og dik-

terfamilie. Både hans far og farfar var dikterprester; ifølge noen håndskrifter skrev også hans mor dikt.¹³ Fra Stefáns egen hånd er bare tre manuskripter bevart.¹⁴ Hans dikt finnes tilgjengelig overlevert i et stort antall avskrifter. Mens han studerte i København, arbeidet han for sin privatpreceptor, professor Ole Worm, med å oversette *Voluspá* og en del av Snorres *Edda* til latin. Vi vet han fikk tilbud om å reise til Paris og arbeide for kardinal Mazarin, men denne reisen ble det av en eller annen grunn aldri noe av.¹⁵ Han returnerte til Island i 1648 etter et fem år langt opphold i København og ble så prest på gården Vallanes et par mil sør for stedet hvor han ble født. Stefáns diktning er høyst variert både hva genre og versemål angår; han har skrevet leilighetsdikt, satirer, kjærlighetsdikt og salmer. Dessuten har han oversatt dikt fra andre språk. Fra Søren Terkelsens danske gjendiktninger i *Astree Siunge-Choer* (1654) har Stefán oversatt hyrdediktet «Lucidor, som maatte gaa» til islandsk.¹⁶ Han stod også for en islandsk versjon av Horats' ode 2.10 («Rectius vives») og oversatte – eller imiterte – det femte diktet i annen bok av

DAgen er snart runden hen
 Det nu flux ad Aften lider
 Tiden sagtelig henskrider!
 Herre Gud, vær du min Ven,
 Naar At Mørkheds Magt og Vælde
 Falder paa min Øyen-bryn,
 Lad mig, Gud, da til dig helde,
 Og vær' i dit Øyesyn.

Det ser ut til at Stefán, til tross for sin mangfoldige og talentfulle diktervirksomhet, tidlig er blitt overskygget av 1600-tallets store religiøse dikter på Island, Hallgrímur Pétursson (1614–1674). I en utrykt litteraturhistorisk avhandling fra omkring 1720 sies det om Stefán at han var «en nydelig dikter og den som kommer Hallgrímur Pétursson nærmest, især i sine humoristiske dikt; mange syntes likevel

Boethius' populære *Filosofiens trøst*. Det var faktisk først i 1966 det ble påvist at dette diktet ikke er Stefáns eget, men basert på Boethius', som handler om verdens moralske forfall etter den mytiske gullalder. Stefán fikk på bakgrunn av diktets generelle utviklingspessimisme ros for sin skarpe kritikk av islandske samtidspolproblemer. Originalen er godt skjult, blant annet ved at Griskheten, som Boethius sammenligner med ilden i Etna, hos Stefán blir fremstilt som ilden i Hekla, og der Boethius skriver om silke, skriver Stefán om ull.¹⁷ Videre har Stefán oversatt et avsnitt fra Vergils læredikt *Georgica* (3.75–88), et arbeid som kan ha ledet ham til å utvikle «hestevisa» som en egen litterær genre.¹⁸ Av biskop Þórður Þorláksson (1637–1697) ble Stefán oppfordret til å oversette salmer av Thomas Kingo (1634–1703). En del av de Kingo-salmene han oversatte, ble trykt på Skálholt i 1686, to år før han døde.¹⁹ Som illustrasjon av hans praksis gjengir vi her første strofe av «Dend første Aftensang» (*Aandelige Siunge-Koor*, første del) ved siden av Kingos original:²⁰

Innan skamms dagurinn dvín
 harla skjótt að húmi líður
 hóglega tíðin framskríður
 Drottinn Guð, vertu minn vin,
 þegar máttug myrkrin falla
 mér á hvarm og augabrún
 að þér Guð ég hníg og hallast
 halt mér í þinni umsjón.

han gikk for langt i sin humor, i hvert fall i ungdomsårene; ellers var han meget intelligent, lærd, glad til sinns.»²¹ Páll Vídalín (1667–1727) har et avsnitt om Stefán i sitt verk *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum* og hevder der om hans oversettelser av Kingos salmer at de preges av en for stor avhengighet av originalteksten.²² Han mener også at de fleste av Stefáns salmer er elegante, men for

vanskelige å forstå som brukspoesi, mest fordi Stefán gikk sånn opp i rimkunst og andre versifikatoriske forsiringer.²³

Ingen vet med sikkerhet hvorfra Stefán fikk de tekstene han oversatte og gjendiktet. Før han reiste til Universitetet i København, var han skriver hos biskop Brynjólfur Sveinsson, landets lærdeste mann, som hadde et stort privatbibliotek. Etter hjemkomsten ble han prest i Brynjólfurs bispedømme, og sannsynligvis har de holdt kontakt på en eller annen måte, blant annet fordi deres hustruer var kusiner. Av Brynjólfurs etterfølger, biskop Þórður Þorláksson, var det altså at Stefán ble oppfordret til å oversette Kingos salmer. Den kulturelle forbindelsen med utlandet kan vi gå ut fra var på det livligste omkring bispesetene og gjennom unge menn som hadde studert i utlandet. Stefáns sønn Ólafur studerte i København fra 1683 og har med stor sannsynlighet hatt med seg avskrifter og trykte bøker hjem. Hva de danske kjøpmenn som seilte på Island hvert år brakte med seg, vet man ikke.²⁴

Selv om Stefán er best kjent for sine verdslige dikt, tyder alt på at han kan ha etterlatt seg så mange som 40 salmer.²⁵ «Herra þér skal heiður og virðing greiða» er tilskrevet ham ved navnsnevning i to håndskrifter; to håndskrifter tilskriver diktet til en viss «sr. J.J.s.» eller «sr. Jön Jönsson», et annet til Jón Steinsson Bergmann (1696–1719). Jón Steinsson var sønn av biskop Steinn Jónsson; han studerte medisin i København årene 1714–1718 og sies å ha vært en god dikter, men begikk etter alt å dømme selvmord på grunn av kjærlighetssorg. De øvrige ti håndskriftene oppgir ingen opphavsmann.

På dette grunnlag kan vi i første omgang ikke utelukke at «Herra þér skal heiður og virðing greiða» like gjerne kan være Jón Steinssons eller den ellers ukjente J.J.s'. Likevel taler de metriske forholdene for at opphavsmannen tross alt må være Stefán Ólafsson.²⁶ Han bruker nemlig gjennomgående bokstavrim i siste vers av hver strofe – slik «Herra þér skal heiður og

virðing greiða» har – også i de versjonene av visa om hesten Díli som tilskrives ham.²⁷ I et dikt i samme versemål tilskrevet Jón Steinsson mangler dette særtrekket.²⁸

Det finnes knapt tekstlige argumenter for at Petter Dass' dikt har fungert som forelegg for Stefán Ólafsson og ikke omvendt. Det lar seg ikke endelig bevise, uten den minste rest av tvil, at hans versjon, og ikke Dass' er en gjendiktning. Vi kan likevel gå ut fra at de respektive opphavsmennenes språklige kompetanse og retningen på den litterære trafikken generelt til sammen taler for at det poetiske primat må ligge hos Dass. Den islandske sangen føyer seg pent inn i gjendikterens øvrige oversettelsesvirksomhet. Og det finnes ikke noe som helst holdepunkt for å anta at Petter Dass leste islandsk.

Stefán Ólafsson døde i 1688. Det betyr at Dass' lovsang under de gitte forutsetninger må ha nådd Island *senest* dette året, høyst sannsynlig før (*terminus ante quem*). Dermed oppstår den pussige situasjon at en oversettelse lar seg bestemme til et tidspunkt *lenge før* den første daterbare håndskrevne (1698) og den første trykte versjonen (1715) av dikterens egen tekst.

Tekstene: islandske og danske versjoner

«Herra þér skal heiður og virðing greiða» oppfatter i alt åtte strofer. Teksten gjengis her slik den finnes overlevert i et manuskript tilhørende Islands Nasjonalbibliotek–Universitetsbibliotek (ÍBR 148 8vo) og følges av en temmelig ordrett prosaoversettelse:²⁹

Melodia sr Stephans Olafssonar

1. Herra þier skal heidur og vürding greida
himin, vindar, elldur, vatn, land, eyda
hvað sig kann hræra
hnejgia og bæra
hátt hid skæra
lof skal læra ad utbrejda.

2.

Einginn gudi offur þægra vjrsar
enn ängrad hiarta og munn sem hans nafn þrýsar
hafsins grunder
þær grænu lunder
hans guddómsunder
hvória stund avglýsa.

3.

Þö umm Guds lofstýr ejnginn manna ræde
han[n] alldrej þagnar út ad skýra bæde
griöt og sandar
allt hvad andar
ejsa og brandar
hälsar, grandar, hæder.

4.

Aller hluter ejns hejter sem kallder
allskins dýr og fiskar i siö margfallder
þoskur, jsa,
aalar, lijsa,
upsar, hnysa
ejnn Gud þrýsa umm allder.

5.

Gud er gud ä jórd og himne häum
hónum lut[a] ejns þeir störu og smäu
þä lädenm dansa
loptinn ansa
liösinn glansa
sijst nejt stansa siäum.

6.

Otal þusund eingla gude þiöna
utvallder og skare himna tröna
jä ötal þetta
allra stietta
alldrej lietta
tign hans rietta ad töna.

7.

Fyrer gude himinn og jórd sig hnejgia
hvórskins knie sig avdmiuk nidur svejgia
speke giædder
gudvef klædder
gulle þrædder
sier flótum hrædder flejgia.

8.

Medann hiara menn i hejme þessumm
maklegt er ad lofa gud med vessum,
med öllum mætte

hvórskins hætte

hórpuslætte
andardrætte hressum.
AMEN. AMEN.

1. Herre, deg skal himmel, vind, ild, vann, land og eid
vise ære og respekt; alt som kan røre seg, bøye seg og
beve skal lære høyt ä utbre din rene lovprising.

2. Ingen gir Gud et bedre offer enn et angrende hjerte
og en munn som priser hans navn; havets grunner, de
grønne lunder, hans guddoms under kunngjør det til
enhver tid.

3. Selv om ikke noe menneske lovpriser Guds ære,
forkynner alltid både stein og sand, alt som änder, is
og ild, fjellrygger om den.

4. Også alt som er varmt og kaldt, dyr og fisk i havet
av mange slag – torsk, hyse, ål, hvitting, sei, nise –
priser den ene Gud gjennom alle tider.

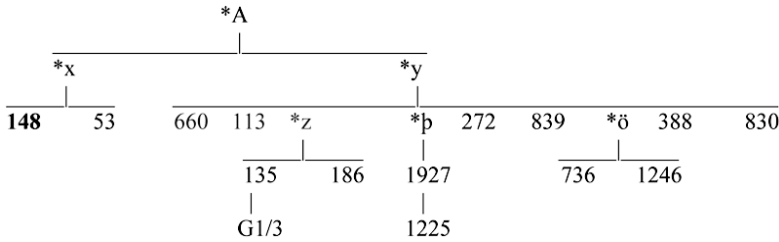
5. Gud er Gud på jord og i den høye himmel; for ham
bøyer også store og små seg; jorden danser, luften svarer,
himmelen stråler, vi ser dem neppe stanse.

6. Mangfoldige tusen engler tjener Gud; de frelste og
en himmelsk skare troner i det høye, ja, et utall av
dem, av enhver klasse, slutter aldri ä messe om hans
høyhet.

7. For Gud bøyer himmel og jord seg, og alle slags kne
bøyer seg ydmyke ned; de som har visdom, de som er
kledd i silke, de som har gulltråder innvevet, de kaster
seg fryktsomme til jorden.

8. Så lenge mennesker lever i denne verden, er det
rett ä prise Gud med sang, av all makt, på alle måter,
med harpespill, med kraftig stemme.

Overleveringen inneholder et betydelig antall
varianter. Den gjengitte teksten er foretrukket
på bakgrunn av sin posisjon i det *stemma* eller
slektstre som lar seg konstruere på grunnlag av
håndskriftmaterialet:

Håndskriftene benevnes her ved de tallene som inngår i deres katalogsignaturer (se note 29). Bokstavsymbolene merket med en asterisk viser til manuskripter som er gått tapt, men hvis eksistens blir sannsynliggjort av variansen i overleveringen. (Til referanse gjengis det kritiske apparat, variantene, i note 30.)³⁰

Det kan allerede ved første gjennomlesning uten videre fastslås at «Melodia sr Stephans Olafssonar» fremviser flere likheter med Petter

Dass' katekismesang, formelle så vel som innholdsmessige. Men det finnes også en vesentlig forskjell: Dass' tekst omfatter både i 1698 og 1715 dobbelt så mange strofer som Stefán Ólafssons gjendiktning, altså 16. I tre udaterte håndskrifter, to i København og ett i Trondheim, omfatter imidlertid teksten ikke flere enn henholdsvis ti og åtte strofer. Én av disse versjonene (Add. 247a ved Det Kgl. Bibliotek), med originale bilreferanser i venstre marg, gjengis her:³¹

Peder Dassis Lovsang.

1.

Ps: 14.v. 1.2.3	Gode Gud dit store Navn og Ære
Psal: CL . 6	Nu paa Jorden i Stor Savn monn' være dog alle Siæle, Og alle Trælle Ja hver Geselle de bør fortelle – din ære

2.

Ez: 37.v.4.	Om sig Folk anstille Vil saa slemme
Luc: 1940	At de dit Navn tie Vil og glemme Saa skal dog beene Og haarde Steene Ey være seene Guds ord det reene – at fremme.

3.

Ps: XCII.v.2.	Det er smukt og yndeligt at høre
Ps: XLVII.1.	Naar Mand Gud sit Læbers Offer mon giøre,
Ps. CXLVIII. 7.9	Thi dybe afgrunde og grønneste Lunde Hver Tiid og Stunde Skal Guds Miskunde – udføre

4.
Og før Gud sin Ære skal forlise
Saa skal Hval i grummen Hav ham prise.
Ja og Tanteven
Som løber leyen
Steenbitten, Seyen
Ja Torsken, Skreyen – og Niise.
5.
Dan: VII.10.
Ap: V.2
Skulle Herren fattes bram og Svenne
See, titusend staae for ham og tiene
Ja tusind gange
Ti tusind mange
Vel høye af Range
de siunge Sange – der henne
6.
1 Tim: 6.16
Ps. XC. 2.
Apoc: 7.9.
Ps. CL. 5.
Gud er Gud om alle Mand var døde
Gud er Gud om alle Land var ode,
Thi Folket svimle
I Herrens Himle
Utallig Vrimle
de slaa paa Simble – hin søde
7.
Matth: 3.9.
Skulle Gud vel fattis børn Venne
da hand kand dem Vekke op af Steene
Liig Abrahams art,
Maal tusinde snart
Utallige Part
Som beder af art – ham tiene.
8.
Phil: 2.v.10.
For vor Gud skall alle Knæ sig bøye
Ja og de i Himlen den høye,
Var de saa smukke
Som silcke dukke
de maae dog bukke
Med ydmyg Sukke – og bøye.
9.
Ph: 2. 11
Thi Gud kand sin Ære ey forlise
Men hans Skabning skal ham selv beviise
Sin Guddoms Ære,
Lad dem end være
af falske Lære
de skal dog Ære – og prise.

	10.
	For vor Gud skal Sathan og nedfalde
Matth: 8.31.	dog det er ham til Fortræd og Galde
	Lad ham med sine
Phil: 2.v.10	Kun gøe og grine
Jac: 2.v.19	Han skal dog hvine
	Med frygt og Pine – paakalde

De to avskriftene i Det Kgl. Bibliotek er så å si identiske. Trondheims-manuskriptet mangler altså to av strofene (7. og 9.), samtidig som det gjengir strofene i en annen rekkefølge. Det oppgir også melodiforelegget «Vil iche Lille Mand Lade vell, kiør etc.», som ikke kjennes annetstedsfra; København-manuskriptene oppgir ikke noe melodiforelegg. Ut over dette finnes det bare mindre varianter.³²

Uansett tyder denne overleveringen på at Dass' berømte katekismesang for den ble katekismesang har eksistert i en kortere versjon som *lovsang*. Stefán Ólafssons islandske gjendiktning bidrar til å klargjøre tilblivelseshistorien, for isolert sett kan ikke de korte versjonene uten videre antas å være eldre enn den lange. Samtidig kan fugen i den lange versjonen forklares genetisk.³³ Dikterens vending fra Gud og til mennesket i og med strofe 10, markerer overgangen fra én genre til en annen, fra lovsangen med sin apostrofering av «Herre Gud» i det høye, til katekismesangen med sin apostrofering av tilhørerne: «[...] ô Mennisk' [...] See til du lever, som GUDs Ord kræver/ Til Prikke» (str. 11–12).

Tematiske, retoriske og strukturelle forbindelser

Som lovsanger er både «Peder Dassis Lovsang» (PDL) og «Melodia Stefáns Ólafssonar» (MSO) blitt til på bakgrunn av en genreforventning skapt av Salmenes bok – som bibelsk grunntekst og som forelegg for luthersk salmediktning. Strukturelt og tematisk er begge lett gjenkjennelige uttrykk for denne genren. De åpner med (a) en apostrofering av Herren og fortsetter

med (b) en oppfordring til å ære ham og (c) mer spesifikt lovprise hans navn. Denne lovprisningen skal ikke bare komme til uttrykk gjennom mennesker, men (d) gjennom hele skaperverket, som (e) ærbødig bøyer seg for sitt guddommelige opphav (f) til enhver tid. Alle disse innholdselementene lar seg lett gjenfinne i flere av Det gamle testamentes salmer. De som ligger nærmest opp til PDL og MSO, synes å være nummer 8, 148 og 150: «HERRE vor Regenter, huor herligt er dit Nafn i alle Land, du som sætte din Lof paa Himmelen» (8,2); «LOfuer HERREN i Himle, Lofuer hannem i det Høye: Alle hans Engle lofuer hannem, All hans Hær lofue hannem. Soel oc Maane lofuer hannem, alle liuse Stierner lofue hannem. Lofuer hannem i Himle allevegne, Oc de Vand som ere ofuer Himlene. De skulle lofue HERRENS Nafn, Thi hand biuder, saa blifue de skabte» (148,1–5); «Alt det som hafuer Aande, Lofue HERREN, Halleluja» (150,6).³⁴

Ut over disse generelle likhetene finnes det enkeltmomenter i både den norske og den islandske lovsangen som kan føres tilbake til Salmenes bok, men som de to innbyrdes ikke har felles.³⁵ I PDL lyder lovsangen i Himmelen, der hærskaene «slaa paa Simble – hin søde» (6.6). Denne forestillingen kan gjenfinnes i Sal 150,5 – «Lofuer hannem med klingende Simler, Lofuer hannem med velklingende Simler» – men ikke i MSO. Hos Stefán Ólafsson spilles det derimot på harpe, med mulig forelegg i den samme salmen, bare to vers før (150,3): «Lofuer hannem med Psaltere oc Harper.»³⁶ Dette viser klart at også MSO, uansett forbindelsen til PDL, forholder seg direkte til det bibelske genreforelegget.

Tanken om at hele jorden, ikke bare det levende, priser Gud, har også sitt forelegg i Salmenes bok: «Alle Land tilbede dig, oc siunge dig Lofsang, oc siunge dit Nafn Lof, Sela» (66,4). Men denne forestillingen er utmyntet i atskillig større detalj hos både den norske og den islandske dikteren. Om menneskelig lovsang uteblir, skal «haarde Steene» (PDL 2.4) likevel fremme Guds navn, eller «griöt og sandar», som det står i den islandske versjonen (MSO 3.3). Ordlikheten mellom de to tekstene er noen steder helt påfallende: Lovprisende «dybe afgrunde / og grønneste Lunde» nevnes eksplisitt i PDL (3.3–4), i MSO «hafsins grunder / þær grænu lunder» (2.3–4), på nøyaktig samme plass i strofen.³⁷ Omtalen av fiskene i str. 4 (MSO 4.3–5) utgjør også hos Dass siste del av str. 4 (PDL 4.3–6). Rimeligvis ligger Sal 148,7 til grunn for begge («Lofuer HERREN paa Jorden, I Hualfiske oc alle dyb»),³⁸ men PDL spesifiserer sjødyrene som tantei, steinbit, sei, torsk, skrei og nise. Og MSO følger opp med torsk, hyse, ål, hvitting, sei og nise. I dette tilfellet, selv om det betraktes isolert, kan man vanskelig la være å mistenke et avhengighetsforhold. Dermed styrkes også de mindre tydelige parallellene: forestillingen om lovprisningen som leppenes eller munnens offer (MSO 2.1–2; PDL 3.2), om de himmelske lovpriseres tallrikhet (MSO 6; PDL 5) og høye rang (MSO 6.4; PDL 5.5) og om silken som bilde på rikdommens avmakt i forhold til Gud (MSO 7.4; PDL 8.4). Petter Dass' kraftfulle forsikring om at «Gud er Gud» helt uavhengig av sitt eget skaperverk (PDL 6.1–2), repeteres ordrett i MSO (5.1).

Oppbyggingen av «Peder Dassis Lovsang» har sitt fundament (str. 1) i apostrofen og bønningen om at Guds navn må lovprises av alle mennesker. I den følgende strofen (str. 2) slås det fast at den ikke-levende delen av skaperverket, uansett de levendes innsats, vil lovprise sin Gud, skaperen. Så (str. 3) varieres summen av de to første strofene idet dikteren fryder seg

over lovsangen fra både den levende og den ikke-levende delen av skaperverket. I de følgende strofene utvides perspektivet – i henhold til skapelsesberetningen – fra jorden til havet først (str. 4) og deretter himmelen (str. 5–6). Den syvende og den niende strofen kan vi se bort fra i denne sammenheng; de finnes verken i Trondheims-manuskriptet eller i den trykte katekismesangen. Etter utlegningen av den himmelske lovsang følger så (str. 8) en forsikring om at også de rike, som Guds skapninger, må bøye seg for ham i lovprisning. Finalen, som utvider Guds jurisdiksjon ytterligere til også å gjelde ondskapen personifisert som Satan, mangler i den trykte katekismesangen og også i MSO. Sammenligner vi dette utviklingsforløpet – de tematiske perspektivutvidelsene – med Stefán Ólafssons sang, avtegnes en tydelig parallellitet. De syv første strofene av MSO tar alle opp strofer fra PDL, og da slik at den første og den fjerde står plassert som i forelegget, mens den syvende står som nummer åtte i PDL, og strofeparene 2–3 og 5–6 inverterer foreleggets rekkefølge. Den siste strofen i MSO er imidlertid ikke kalkert over en tilsvarende i PDL. Alt tyder på at den, som den eneste, må være Stefán Ólafssons egen selvstendige tilføyelse. Skjematisk kan forholdet de to sangenes strofer imellom fremstilles slik:

MSO	PDL
1	1
2	3
3	2
4	4
5	6
6	5
7	8
8	[intet motstykke]

Både på dansk og islandsk side viser imidlertid overleveringen stor variasjon med hensyn til strofenes rekkefølge. Notene 30 og 32 redegjør nærmere for disse variantene.

Strofeformen

Den strofeformen «Peder Dassis Lovsang» er utformet i, ser ikke ut til å være særlig mye brukt, verken før eller etter 1680-årene. Hallvard Lies *Norsk verslære* registrerer ingen andre dikt i samme form.³⁹ På grunnlag av rimstillingen fører Lie Dass' katekismesang opp som niversing, selv om overleveringen gjennomgående setter strofene opp som seksversinger, med innrim i tre av versene (det første, det andre og det sjette). Taktantallet fordeler seg slik over de seks versene: 5–5–2–2–2–3. Takten er fast og disyllabisk, bortsett fra i det sammensatte siste verset, der den andre (midterste) takten gjennomført er trisyllabisk. De fire siste versene har alle opptakt.

Uregelmessighetene i København-manuskriptets tekst (Add. 247a) er få og kan lett utbedres. Vers 3.4 inneholder én stavelse for mye («grønneste» for «grønne»), antakelig fordi avskriveren har latt seg forlede av verset umiddelbart før, der overtalligheten i stavelser kan oppheves ved hjelp av elisjon («dyb[e] afgrunde»). I 7.1 mangler avskriften etter all sannsynlighet et «og» mellom «børn» og «Venne». Ellers er strofe 7 metrisk sett opplagt den minst vellykkede, med sine mange sjenerende misforhold mellom iktus og aksent. Dette kan tyde på at vi her har med en interpolasjon å gjøre, en mindre kompetent poets tildiktning, eller Dass har etter kritisk vurdering selv forkastet denne strofen. Den finnes da heller ikke bevart i noen annen versjon. Uregelmessigheten i 8.2 lar seg enkelt reparere ved at «Himlen» skrives fullt ut, usynkopert, som «Himmelen».

Strofeformen i «Melodia Stefáns Ólafssonar» tilsvarer i det vesentlige den vi har i PDL. Gjennom metrikken opprettes dermed en forbindelse de to sangene imellom som vanskelig kan bortforklares. Innrimene, som riktignok bare delvis er realisert i PDL, finnes imidlertid ikke i MSO, som til gjengjeld har islandske stavrim. Versenes taktantall tilsvarer dem i PDL, men

uregelmessighetene er flere og større. For det første finnes det flere overtallige lette stavelser. Men disse lar seg uten videre elidere, ettersom islandsk verslære gir elisjoner større spillerom enn den norske – som i det første versets «heid[u]r og virðing». For det annet finnes Dass' faste opptakt bare sporadisk i de fire siste versene av strofen. Et par ganger dukker opptakten også opp der den ikke finnes hos Dass, nemlig i det andre verset (2.2 og 3.2). For det tredje mangler siste vers' karakteristiske trestavelsestakt i drøyt halvparten av tilfellene (2.6, 3.6, 5.6, 7.6 og 8.6). Både manglende opptakt og manglende trestavelsestakt kan imidlertid uten vanskelighet utjevnes gjennom sang. Innenfor salmediktningen gjelder den konvensjon at en betont stavelse ved behov kan trekkes ut til tung–lett eller lett–tung, og dermed er problemet løst. Likevel kan vi konstatere at MSO fremviser flere metriske uregelmessigheter enn PDL. Det betyr imidlertid ikke at Stefán Ólafsson's dikt dermed kan vurderes som mindre vellykket enn Petter Dass'; snarere at de to språksamfunnenes metriske konvensjoner er ulike, til tross for det nære historiske slektskapet mellom dansk og islandsk. Stefán Ólafsson's vise om hesten Dili realiserer strofen på samme måte som «Herra þér skal heiður og virðing greiða» (se note 27). Uregelmessighetene i forhold til det metriske skjemaet kamoufleres enkelt i en fremførelse ved sang.

Melodiene

Protestantisk salmediktning forutsetter i de aller fleste tilfelle et melodiforelegg. Dikteren tilpasser sine vers til en gitt melodi. Luther brukte selv både verdslige og kirkelige (katolske) toner da han la grunnlaget for den nye kirkesangen i Nord-Europa på 1520-tallet. I 1600-tallets nordiske salmediktning oppgis vanligvis melodiforelegget til enhver sangtekst, hva enten overleveringen skjer ved hjelp av avskrift eller trykk. I Petter Dass' tilfelle oppstod det visse

komplikasjoner ved at den første trykte utgaven av Katekismesangene for flere av tekstenes vedkommende ikke oppgir noe melodiforelegg, bare at sangen skal «Siungis under sin egen *Melodie*». «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» er nettopp en av de sangene som i førsteutgaven mangler melodiforelegg. Håndskriftene kan likevel supplere den informasjonen som utgiverne har kamuflert. Melodiforelegget til vår sang oppgis som «Vill ey bonden laate vell etc», åpenbart en verdslig sang, men dessverre kjenner vi ikke tittelen annetstedsfra, og melodien er også ukjent.⁴⁰ Den bevarte avskriften av Trondheims-lovsangen (åtte-strofingen, 8vø 527) oppgir «Vill iche Lille Mand Lade vell, kiør etc» som forelegg, en metrisk tvilsom variant av den ovennevnte. Dette kan tyde på at Dass faktisk har diktet i henhold til dette forelegget allerede da han skrev lovsangen.

Håndskriftene inneholder imidlertid ingen noter. Det motsatte ville ha vært oppsiktsvekkende, selv om Kingo faktisk tilhørte dem som skrev salmer til nye melodier og utgav dem med notetillegg. Ettersom folk flest heller ikke den gang leste noter, er det forholdsvis sjelden at brukeravskrifter inneholder den slags. Vi skal imidlertid merke oss at Dass' sanger generelt har en usedvanlig rik melodihistorie.⁴¹ Nasjonalromantiske litteraturhistorikere og hymnologer har gjerne villet se for seg spredningen av hans diktning i «folkesangens» perspektiv, men rimeligere er det nok å tenke seg at denne rike melodihistorien er blitt til i dynamisk samspill med trykkene, først og fremst. Hvis et melodiforelegg mangler (og hos Dass skjer det altså rett som det er), eller hvis det oppgitte forelegget ikke lenger er kjent for leserne eller sangerne, må noen nødvendigvis tilpasse eller komponere en ny melodi, dersom sangen fortsatt skal kunne realiseres i praksis. Dermed taler det høye antallet melodier til Dass' sanger slett ikke for at overleveringen har foregått muntlig, men snarere det motsatte: at sangen forutsatte skrift eller trykk. Hvis overleveringen hadde foregått

muntlig, ville originalmelodien nødvendigvis ha blitt bevart, ettersom ordene da ikke så lett ville ha latt seg skille fra tonen.⁴²

Om «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» nådde Island og Stefán Ólafsson i muntlig eller skriftlig form, gir den bevarte overleveringen ikke noe sikkert svar på. Begge deler er tenkelig. Én av avskriftene av Stefáns sang, ført i pennen av presten Guðmundur Högnason på Vestmannaøyene i 1742, inneholder imidlertid noter. Det er det bemerkelsesverdige musikkhåndskriftet *Hymnodia sacra* (Lbs 1927 4to). Melodien her har ingen udiskutabel norsk parallell, den skiller seg også fra den færøyske. Dermed vil det være nærliggende å gå ut fra at den faktisk er islandsk.

I Bjarni Þorsteinssons *Íslensk þjóðlög* (Kbh. 1906–09) oppgis melodien fra *Hymnodia sacra*, men det blir samtidig påpekt at samme melodi også brukes til en verdslig tekst: «Séra Magnus settist uppá Skjóna».⁴³ Melodien finnes i et håndskrift fra 1852 med tittelen *Ýmislegur samtíningur 1852 (Miscellania)* og er publisert i Pétur Guðjohnsens *Íslensk sálmasaungs- og messubók með nótum* (1861).⁴⁴ Guðjohnsen mener det er «hevet over tvil» at melodien er hjemlig, islandsk.⁴⁵ Hvis han har rett, vil mye tale for at PDL kom til Island som avskrift, uten melodi. Likevel er usikkerhetsmomentene her så pass mange og store at det knapt lar seg gjøre å trekke noen bastant konklusjon.⁴⁶

Den sannsynlige reiseruten

Et springende punkt i utforskningen av den dansk-norsk-islandske lovsangens transformasjoner er rimeligvis det rent praktisk-kommunikasjonsmessige. Hvordan kunne en sang formodentlig skrevet på Helgeland i Norge havne på Island uten å gå gjennom de vanlige kanalene for boktrykk og -omsetning?

På slutten av 1600-tallet befinner vi oss i en tid da nesten all trykkevirksomhet av sensur- og kontrollhensyn er konsentrert til Københavns

indre by. Omkring 1680 fantes det syv aktive boktrykkere i hovedstaden, men ingen av dem later til å ha hatt flere enn én trykkpresse og dermed heller ikke flere enn to–tre ansatte.⁴⁷ I Norge ble tekst ennå i stor utstrekning mangfoldiggjort på den gamle måten, ved avskrift. Det er et bokhistorisk faktum at perioden da avskrift og boktrykk ble praktisert parallelt strekker seg over flere hundre år.⁴⁸ I Christiania ble det første boktrykkeriet etablert i 1643, men det varte lenge før det var i permanent, effektiv drift. Norges største by, Bergen, fikk sitt første trykkeri i 1721, da danske Peter Nørvig flyttet sin virksomhet fra København til Vestlandets hovedstad. På Island var den første trykkpressen blitt installert i tilknytning til bispesetet på Hólar så tidlig som ca 1530, men det forhindret ikke at den gamle praksisen fortsatte i stor stil.⁴⁹

Ingenting tyder på at det fantes noen direkte forbindelse mellom Helgeland og Island på slutten av 1600-tallet. Heller ikke Bergensskippere seilte på Island etter 1602, da en monopolhandel med deltakelse fra København, Helsingør og Malmö trådte i kraft.⁵⁰ Dette betyr at det norsk-islandske knutepunktet på 1600-tallet så definitivt var København. Årlig møttes nye kull av studenter på Universitetet, det vil i det alt vesentlige si unge menn som etter et par–tre års studier vendte tilbake til sine opprinnelsesland som prester, noen av dem endatil dikterprester. Ofte økte man sine muligheter til å få kall betraktelig ved å kunne vise til elegant komponerte dikt. Fra 1579 hadde islandske studenter fortrinnsrett til det såkalte kommunitetet, og fra 1623 kunne de bo gratis der, på «Garður», som man sa. Fra 1607 gjaldt prioriteringen også tolv norske studenter. Dermed er en norsk-islandsk akademisk forbindelse strukturelt etablert. Man kan tenke seg denne forbindelsen som et høyst praktisk boféllesskap: en norsk og en islandsk student som delte en toroms hybel, vedkasse og håndskrevne dikt.⁵¹

Hva angår spredningen av Petter Dass' dikt spesielt, fremstår to mellommenn som særlig interessante: (1) Peder Jespersen og (2) Stheen Wirthmann.

(1) Peder Jespersen (1647–1714) var Petter Dass' jevngamle fetter. Hvor mye omgang de to faktisk hadde i oppveksten, lar seg ikke fastslå med sikkerhet.⁵² Men de studerte i det minste samtidig i København et par år midt på 1660-tallet. Dass dediserte sine katekismesanger til fetteren og ber ham i det innledende diktet om å bistå med å få dem trykt, noe som altså ikke skjedde før umiddelbart etter at Jespersen hadde avgått ved døden. Av et par brev til fetter Dass som vi ennå har bevart, forstår vi at han var til støtte for Anders, Herr Petters sønn, da denne lå ved Universitetet i 1691–1693. Peder Jespersen hadde da i en lengre periode (1675–1688) vært borte fra København, mens han virket som prest og prost på Fyn, der hans biskop (fra 1677) het Thomas Kingo.⁵³ Som kongens skriftefar, hans *confessionarius*, fra 1688 til sin død i 1714, ferdedes Peder Jespersen i de øverste sosiale sirkler. Som ung stod han i en vennskapelig relasjon til Peter Schumacher, senere berømt som grev Griffenfeld (1635–1699). Han omgikkes etter all sannsynlighet også den kongelige bibliotekar (fra 1671) og historiograf (fra 1679), Villum Worm, sønn av ovennevnte Ole Worm. Det var Villum Worms sønn, Sjællandsbispens Christen, som holdt gravtalen over Jespersen i 1714.

Peder Jespersens periode på Fyn svekker til en viss grad hans kandidatur til å være mellommann for vårt dikt; på den annen side kan vi ikke utelukke at den aktuelle lovsangen er skrevet før 1675, og heller ikke at den kan ha nådd ham i brev eller på annen måte. Vi vet han hadde omgang med Kingo og andre med interesse for diktning, og at det lærde miljøet omkring Villum Worm talte flere islendinger, blant dem Þórður Þorláksson (1637–1697), som forlot København endelig i 1672 for å bli prest, senere biskop, på Island.

(2) Fra 1692, da han ble utnevnt til reside- rende kapellan i Alstahaug, var Stheen Wirth- mann (1661–1726) etter alt å dømme Petter Dass' nærmeste medarbeider, også hva diktning- en angår. Avskriften av Katekismesangene fra 1698 er i hans hånd. Hans æresdikt til dikter- presten avslutter den trykte utgaven. Evangelie- sangene til Petter Dass ble publisert første gang i 1723 sammen med Wirthmanns Epistelsanger, organisert etter kirkeårets pretekter. Vi vet ikke sikkert om boken er planlagt som et sam- arbeidsprosjekt fra starten av, eller om Wirth- mann på egenhånd videreutviklet sin foresattes idé etter dennes død. Men kapellannen hadde uansett lært Petter Dass å kjenne allerede som ung gutt (i 1670), da dikteren – antakelig før han ble dikter – ble hans huslærer og endatil be- svangret og giftet seg med hans søster. De to ble med andre ord svogere.⁵⁴

Wirthmann lå ved Universitetet i mer enn fem år, fra 1679 til 1684. Han kan med andre ord utmerket godt ha vært involvert i trykking- en av Petter Dass' Dalevise, som utkom (ano- nymt) i København i 1683.⁵⁵

Sannsynligheten taler for at Wirthmann ble kjent med flere islendinger i løpet av sin Kø- benhavn-tid, selv om bare én, Jonas Torfæus, begynte sine studier samme år som han selv.⁵⁶ Mens Wirthmann ennå studerte, i 1683, ble imidlertid selveste Árni Magnússon (1663– 1730) student. Han delte rom med den eldre danske studiekameraten Frands Ibsen (1656– 1739), som introduserte ham for den kongelige antikvar Thomas Bartholin, hvilket fikk vidtrek- kende følger for islandsk filologi og kulturhisto- rie.⁵⁷ Etter tilskyndelse fra nevnte Þórður Þor- láksson utvandret Frands Ibsen til Island, hvor han fikk prestekall. At det eventuelt kunne være Ibsen som brakte Dass til Island, er en vakker tanke. En bedre kandidat er imidlertid Ólafur Stefánsson, Stefán Ólafssons egen sønn, som ifølge Universitetsmatrikkelen ble innskrev- et som student 16. november 1683.⁵⁸ I et dikt av Páll Vídalín, Árni Magnússons nære venn,

omtales Ólafur spøkefullt som «den tykke Lafi der ikke gider studere 'Doctor Wandel' og hel- ler vil sidde og drikke sammen med sine lands- mænd» (Æfir lærðra manna).⁵⁹ Det forhindrer ikke at han via Stheen Wirthmann kan ha fått med seg «Peder Dassis Lovsang» hjem til sin far, dikteren. Denne spekulasjonen betinger der- med at Stefán Ólafssons islandske versjon av sangen ble til en gang mellom 1684 og 1688, hans dødsår.

Imitasjon og opphavsrett

Vi har forsøkt å vise, hinsides rimelig tvil, at «Herra þier skal heidur og vjrðing greida» ikke er en hvilken som helst parafraze over lovsange- ne i Salmenes bok, men at den står i avgjørende gjeld til «Peder Dassis Lovsang». Betyr så dette at gjendikteren – om han nå heter Stefán Ólaf- son – har forsømt seg ved ikke å gjøre opp- merksom på sitt forelegg?

Spørsmålet er av opphavsrettslig eller snare- re etisk karakter. Vi befinner oss i en periode av litteraturhistorien da etterligning eller imita- sjon ikke var forbundet med skam eller mang- lende poetiske ambisjoner. Imitasjonestetikken satte, slik vi kjenner den fra antikken og frem- over, derimot *normen* for den dikteriske skaper- kraften. Etterligningen innebar at forelegget skulle gjenkjennes av leseren som en merverdi, som undertekst eller resonans. Uredelig, ikke- skapende imitasjon, såkalt plagiat, forutsetter at forelegget *ikke* gjenkjennes. I slike tilfelle er det snakk om litterært tyveri. Kan altså Stefán Ólafsson sies å ha stjålet Petter Dass' sang og utgitt den som sin egen?

Etiske spørsmål av denne typen kan vanskelig besvares klart og på generelt grunnlag. Selv om opphavsrettslig tenkning ikke gjør seg gjeldende i noe lovverk før i 1710, i England,⁶⁰ kan vi li- kevel fastslå at forestillingen om at opphavsper- sonen hadde visse rettigheter, og at det var for- bundet med skam å krenke dem, var høyst le- vende i Norden på 1600-tallet. Peder Syv

bebreider i *Betænkninger over det Cimbriske Sprog* fra 1663 dem som «rapper Bønner og Psalmer sammen og altid gjøre deraf ny Bøger»,⁶¹ og Søren Terkelsen skriver i forordet til *Astree Siunge-Choer* fra 1648 om sine oversettelser av tyske viser at han ikke utgir noe for å være sitt som faktisk ikke er det: «Ti ieg er ej tilsinds, som Esopi Krage, at smykke mig med fremmede Fiere.»⁶² Det henvises ofte til Æsops fabel om de lånte fjær i disse sammenhengene, slik flere av bidragsyterne til artikkelsamlingen *Borrowed Feathers* (2008) gjør behørig oppmerksom på.⁶³ I sluttkapitlet sammenfatter Terence Cave her de enkelte funn under syv typer av konflikter eller diskusjoner som oppstod ved gjenbruk av tekst i tidligmoderne tid. En av disse diskusjonene gjelder oversettelse («translingual borrowings»).⁶⁴ I de fleste tilfelle av denne art vil en gjendikter være mindre forpliktet til åpent å vedstå seg sin avhengighet, mer tilbøyelig til å fremheve sin egen skapende innsats. I tillegg til dette translinguale forhandlingspunktet vil det i vårt tilfelle være nærliggende å peke på ytterligere to: genren og mediet. Forskjellige genre setter forskjellige betingelser for utnyttelsen av eksisterende tekster. Vi har allerede pekt på at den lutherske salmediktningen utgjør en form for brukspoesi som fra begynnelsen av forholdt seg til det bibelske forelegget: David-salmene. Denne brukspoesien retter i liten grad oppmerksomheten mot den enkelte dikters fortjeneste. Opphavsmennene arbeider i Herrens vingård, ikke sin egen. Mediets betydning for gjenbruken synes også helt udiskutabel. Når opphavsrettsspørsmålene i løpet av 1600- og 1700-tallet stadig tilspisser seg, henger det åpenbart sammen med trykketeknologiens og bokmarkedets vekst. Den moderne forfatterrollen forutsetter *trykte* åndsverk. Både opphavsmannen, Petter Dass, og gjendikteren, Stefán Ólafsson, opererer i vårt tilfelle ennå innenfor en førmoderne håndskriftkultur.

Disse generelle betraktningene bidrar likevel lite til oppklaringen av hvordan gjendiktningen

faktisk ble lansert på 1680-tallets Island. De bevarte håndskriftene har ingen direkte forbindelse til Stefán Ólafsson selv. Vi kan derfor ikke vite om den islandske dikteren faktisk krediterte sitt forelegg eller ikke. Det eneste vi vet, er at en eventuell kreditering ikke har satt spor i overleveringen.

Trykk, håndskrift og muntlig overlevering

Den pågående utgivelsen av Hallgrímur Péturssons diktning har til fulle demonstrert hvor rik produksjonen og distribusjonen av håndskrifter på Island i det syttende og attende århundre faktisk var.⁶⁵ I Norge har det knapt blitt foretatt systematiske undersøkelser av skriftkulturen på 1600-tallet ut over Jostein Fets interessante utgreiing om forholdene på Nord-Vestlandet. Det materialet Fet bygger på, er imidlertid forholdsvis spinkelt for 1600-tallets vedkommende.⁶⁶ Ennå har vi mye å lære, mye som byr seg frem til nærmere utforskning. Petter Dass' Katekismesanger spiller en nøkkelrolle i alfabetiseringen av Norge både på avsender- og mottakersiden. Det hendelsesforløpet som her er blitt rekonstruert filologisk, representerer en ikke utypisk forhistorie for et 1600-tallsdikt som siden har funnet veien til trykken – og i siste instans til nasjonallitteraturen. Nasjonalromantisk farget litteraturforskning har altfor ofte lagt for stor vekt på *muntligheten* i overleveringen av den gamle diktningen og dermed forblitt blind for det store, om enn vanskelig tilgjengelige skriftlige materialet som faktisk foreligger. Når Sverre Inge Apenes i *Norsk biografisk leksikon* skriver om Dass-sangens makt på Lofothavet, er filologien og empirien likefrem erstattet med nostalgisk ønsketenkning: «Når kanskje noen tusen mann i noen hundre båter taktfast rodde og sang, ble dette et voksent kor.»⁶⁷

Det synes etter vårt skjønn hevet over tvil at det islandske diktet, slik vi har det bevart, kan føres tilbake til en tidlig versjon av lovsangen «Herre Gud, ditt dyre navn og ære» eller «fis-

kenes lovsang», som senere skulle bli omarbeidet til pedagogisk katekismesang. Sannsynligheten taler også for at gjendikteren het Stefán Ólafsson, selv om overleveringen ikke er entydig på dette punkt. Under forutsetning av at vår begrunnede spekulasjon holder stikk, er det overveiende sannsynlig at den islandske versjonen av «fiskenes lovsang» ble til en gang mellom 1684 og 1688. Sangen kan også tjene som en påminnelse om at en stor del av Stefán Ólafssons diktning ennå ligger utgitt, som en skjult gevinst ingen noensinne har gjort krav på.

Noter

- 1 Se hhv. Jostein Nyhamar i forordet til *Petter Dass i utvalg*, Stabekk 1977: 10, Lars Roar Langslet i innledningen til *Om alle land lå ode. Petter Dass. Vår store salmedikter*, Oslo 1984: 13, og Haavard Hansen i «Barokksalmisten – nordlendingen Petter Dass», *Nordnorske konturer og profiler*, Trondheim 1978: 44.
- 2 Per Thomas Andersen, *Norsk litteraturhistorie*, Oslo 2001: 121.
- 3 Jon Haarberg gir en oversikt over teksthistorien i «Filologien som utfordring til litteraturvitenskapen. Momenter til en lesning av Petter Dass' 'Herre Gud, ditt dyre navn og ære'», *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 1 (1998): 82 ff.
- 4 Ifølge sensor, teologiprofessor Hans Steenbuch, egner Dass' katekismesanger seg særlig godt «till Huus-brug og privat Andagt», slik han formulerer det i sitt *imprimatur* 31. mai 1714.
- 5 Jon Haarberg redegjør for funnet av det såkalte Drammens-manuskriptet i «Jeg fant dem der jeg minst ventet det.' Petter Dass' *Catechismus-Sange* i Drammen», *Bøygen* 1/2003: 22–28. Etter nærmere håndskriftstudier er det siden blitt klart at avskriveren må være Stheen Wirthmann, Dass' svoger og kapellan. Manuskriptboken tilhører nå Petter Dass-museet. Det kan fastslås at Wirthmann også står bak den avskriften av Dass' leilighetsdikt «Krigen i Vigen» som befinner seg på Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo (Ms 4° 479: 1R).
- 6 Førsteutgaven foreligger i faksimileutgave ved Petter Dass-museet på Alstahaug [1999] og kan bestilles derfra.
- 7 «Herr Jonæ Gravskrift»; se Petter Dass, *Viser og Rim*, utg. D.A. Seip, Oslo 1980 [1934 og 1950]: 21, kommentar: 277.
- 8 Hanne Lauvstad utreder *Nordlands Trompets* tilblivelses-historie i sin doktoravhandling *Helicons Bierge og Helge-lands Schiær*. *Nordlands Trompets tekst, repertoar og retorikk*, Oslo 2006: 49–53.
- 9 Avhengighetsforholdet mellom henholdsvis Stefán Ólafssons og Petter Dass' dikt påvises av Margrét Eggertsdóttir i hennes avhandling *Barokkmeistarinn. List og lærdómur í verkum Hallgríms Péturssonar*, Reykjavík 2005: 139–41; jf. Jürg Glausers opposisjon ved disputasen, «Málstofa. Andmælaráður við doktorsvörn Margrétar Eggertsdóttur 14.10. 2005», *Gripla* 18 (2007): 160.
- 10 Samtlige håndskrifter, med ett unntak fra århundreskiftet 1600–1700, er blitt til på 1700-tallet. En fullstendig oversikt gis i note 29 nedenfor. I tillegg til de 15 kommer også et sekstende håndskrift, som ikke lenger lar seg finne, men som er katalogisert som B306c ved Islands Nasjonalbibliotek–Universitetsbibliotek (Landsbókasafn Íslands–Háskólabókasafn).
- 11 Margrét Eggertsdóttir har tidligere gjort oppmerksom på at Dorothe Engelbretsdatters minnedikt over mannen, Ambrosius Hardenbeck, finnes i en tidlig islandsk oversettelse. Men til forskjell fra Dass' fantes dette diktet på det aktuelle tidspunktet allerede trykt. Se Margrét Eggertsdóttir, «Sæt var þín sambúð klár», *Vörubod ofín Helga Þorlákssyni fimmtugum 8. ágúst 1995*, Reykjavík 1995: 51–55.
- 12 *Kvæði optir Stefán Ólafsson*, utg. Íslenska Bókmentafélagið [Jón Þorkelsson], bd 2, Kbh. 1886: 342.
- 13 En av de julesangene som nå for tiden er mest populære i Island («Nóttin var sú ágæt ein») er skrevet av Stefáns farfar, Einar Sigurðsson. Populariteten skyldes ikke minst en ny melodi av Sigvaldi Kaldalóns (1881–1946). To dikt av moren, Kristín Stefánsdóttir, er bevart i håndskrifter, det ene et begravellesdikt om hennes avdøde ektemann, jf. Margrét Eggertsdóttir, «'Guðræknin mengað við mennt og snilli'. Þakklætissálmur Kristínar Stefánsdóttur». *Glerhardar hugvekjur þénandi [...]* Þórunni Sigurðardóttur. Reykjavík 2005: 45–47.
- 14 AM 439 12mo (omkring 30 humoristiske ungdomsdikt og viser fra 1635–42); Sth papp 1 4to (salmer, bl.a. en oversettelse av en salme av Melanchthon); Bodleian 67 4to i Oxford (brev og dikt på latin), jf. Sigurður Pétursson, «Poeta felicissimus. Latinuskáldið Stefán Ólafsson (um 1619–1688)». *Í ljóssins barna selskap. Fyrirlestrar frá ráðstefnu um séra Hallgrím Pétursson og samtíð hans*. Ritróð Listvinafélags Hallgrímirkirkju 2, Reykjavík 2007: 77–88.
- 15 Sigríður Magnúsdóttir, «'En hvernig sem allt fer verð ég í Höfn í sumar ...'. Um fyrirhugaða ferð Stefáns Ólafssonar skálds til Frakklands». *Gripla* 19 (2008): 233–45.
- 16 Jf. Wilhelm Friese, *Nordische Barockdichtung*. München 1968: 128–29.
- 17 Richard Ringler, «Fyrirmynd kvæðisins 'Um þá fyrri öld og þessa' eftir Stefán Ólafsson». *Mimir* 7 (1996): 20–22.
- 18 «[...] it seems by no means improbable that it was Stefán's knowledge of Virgil which incited him to make Ice-

- landic horses a subject for his poetry, and that the Georgian provided him with a pattern for the typical fine steed described in verse by him and his successors.» (Jón Samsonarson, «The Icelandic horse epigram», *Sagna-skemmtun. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 65th birthday 26th May 1986*, Wien 1986, s. 176).
- 19 Stefán oversatte ukesalmenne og Davids syv botssalmer fra *Aandelige Siunge-Koors* første del 1674 og to salmer fra *Siunge-Koorets* annen del (1681), reisesalmen «I Jesu himmelsøde navn» og «Sorrig og glæde de vandre tilhobe».
- 20 Kingo sitert etter *Samlede Skrifter*, utg. Hans Brix, Paul Diderichsen, F.J. Billeskov Jansen, bd 3, Kbh. 1939: 20; gjendiktningen etter *Kvæði eptir Stefán Ólafsson*, bd 2, Kbh. 1886: 317.
- 21 Jón Halldórsson (1665–1736) i *Prestasögur*, Lbs 174–5 4to, fol. 21v.
- 22 Páll Vídalín etterlot seg manuskriptet til *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi* da han døde i 1727, og det ble først trykt i 1985 (utg. Jón Samsonarson, *Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi*, Reykjavík).
- 23 «Cæterum qvæ vernacule finxit sacra poëmata, magnæ plerumqve dulcedinis sunt: nonnulla tamen, qvod nimium difficiliora metra eorumqve elegantiam sectatus sit, obscuriora qvam sacris convenit» (Páll Vídalín, *Recensus poetarum et scriptorum*, Reykjavík 1985: 124). I en fersk artikkel om Kingos salmer i islandsk oversettelse påpeker Sigrún Steingrimsdóttir på den annen side at Stefán har foretatt betydelige forenklinger i sin versjon av «Nu rinder solen op» (*Gripla* 19 (2008): 211–32).
- 24 Stefán Ólafsson skrev både et bryllupsdikt og et *propemptikón* (reisedikt) til en dansk kjøpmann ved navn Jørgen Kem, jf. Margrét Eggertsdóttir, «Die Poetik der Edda und der Einfluß des Barock in der isländischen Dichtung des 17. Jahrhunderts», *Skandinavistik* 2 (1993): 98–99.
- 25 Kristinn E. Andrésson, *Séra Stefán Ólafsson í Vallanesi og skáldskapur hans*. Magisteravhandling, Íslands Universitet 1928: 419.
- 26 Stefán Ólafsson tilskrives også et annet dikt i samme versemål, kjærlighetsdiktet «Ilm sætari indælasta blóma» (Lbs 1070 8vo, s. 229–230, skrevet 1748, jf. Kristinn E. Andrésson, *Séra Stefán Ólafsson*, 1928: 380).
- 27 *Kvæði eptir Stefán Ólafsson*, bd 1, Kbh. 1885: 394–95. Visa om Dili er kun bevart i håndskrifter fra 1800-tallet.
- 28 I håndskriftet Lbs 1070 8vo står følgende: «Sr. St. O S: Ilm sætare jndælasta blóma / þig elska eg kvenna dægelegastann soma / fegursta rósa / liljann liösa / lof þitt glosa / eg diirust drosa og röma. «Jón Steinsson skal til gjengjeld ha skrevet et dikt som lyder slik: «Nú er komið að nýjum sumartíðum / nú er tekið að halla vetri stríðum. / Hverfa snjóar / grösín gróa / um græna móa / liljur glóa i hlíðum.» Sistelínjen i alle dikt tilskrevet Stefán har allitterasjon (som «Herra þér skal heiður og virðing greiða»), mens den er uten allitterasjon i alle vers hos Jón Steinsson. Takk til Kristján Eiríksson som gjorde oss oppmerksom på dette.
- 29 De 15 avskriftene som til nå har latt seg oppdrive, er de følgende:
- Lbs 1225 4to, s. 306–307 («XXVI Psalmur sr J.J.S.»)
- Lbs 1927 4to, s. 316–317 («4di Psalmur Med sinum Thon»)
- Lbs 736 8vo, f. 151r–v («Eirn fagur psalmur med lyflegum tön»)
- Lbs 830 8vo, s. 143–146 («Eirn gamall salmur med sinum ton»)
- Lbs 839 8vo, s. 58 («Fagur lofgiördar psalmur til Guds orktur af Jone Steins: Bergmann. Med syn synumm [sic] ton»)
- Lbs 1246 8vo, s. 260–261 («Eirn goodur psalmur»)
- JS 272 4to II, f. 365r–v VI. («Psalmur. Umm lofsaug til Guds. Ton, Lofed drottenn helger himnar hæer»)
- JS 53 8vo, ff. 111v–112r («Annar Psalmur sra Stephans Olafssonar»)
- JS 135 8vo, f. 13r («Fagur lofgiördar psalmur med sama lag [i.e. Emanuel er i heimenn sendur]»)
- JS 388 8vo, s. 456–458 («Eirn fagur psalmur med lystelegum ton»)
- ÍB 660 8vo, f. 50v–r («Saungvysa Med synum ton»)
- ÍBR 148 8vo, f. 31r–v («Melodia sr Stephans Olafssonar»)
- Hskj Ak G1/3, s. 112–114 («XLVIte Lofsaugur med fogrumm tón»)
- MS Boreal 113, s. 329 («VI lofgiördar psalmur med synum ton»)
- Þjms 2008-5-186, s. 359–360 («Psalmur sr Jöns Jönsónar»)
- Det store flertall av disse befinner seg ved Íslands Nasjonalbibliotek–Universitetsbibliotek (Landsbókasafn Íslands–Háskólabókasafn). Unntakene gjelder det siste, MS Boreal 113, som tilhører The Bodleian Library i Oxford; Hskj Ak G1/3 eies av Akureyrir landsarkiv, men oppbevares midlertidig ved Det arnamagneanske institutt (Stofnun Árna Magnússonar); Þjms 2008-5-186 eies af Nordiska museet i Stockholm, men oppbevares permanent ved Íslands Nationalmuseum.
- 30 *Varianter*:
- 1.1 vürding] lofgiörd 830. greiða < færa G1/3.
- 1.2 himin – vatn] hafed, elldur, vindur, siör 272. himin – land] hafed, elldur, vindur, land, siör G1/3. vindar, elldur] elldur, uindur 186, 736, 1246. vindar] vindur 53, 660, 1927, 1225, 388, 830, 135. vatn, land] land, vatn 660, 839. vatn] siör 830.
- 1.4 hnejgia og] hreifá 1927, 1225. hnejgia] hreifá 660, 113, 135, G1/3, 186, 272, 839, 736, 1246, 388, 830.
- 1.5 hid] þitt 660, 113, 135, G1/3, 1927, 1225, 272, 839, 736, 1246, 388, 830.

1.6 ad] ÷ 53, 660, 113, 135, G1/3, 186, 1927, 1225, 272, 839, 736, 1246, 388, 830.

2. strofe utelates i 113.

2.1 Einginn] Eingi 1927. offur – vjars] offrast þægri visa 1927, 1225. offur þægri] þægri offur 830. offur] offre 272. þægri] betra 53. þægri 736.

2.2 ängrad] angrat 660. angrat 135, G1/3, 186, 272, 839, 736, 1246, 830. munn] mann 53. menn 1927, 1225. hans nafn] hann 135. þrysar] prisa 1927, 1225.

2.4 hafsins] hafed 186. þær grænu] grænar 1927, 736, 1246, 388. græner 135, G1/3, 186, 1225, 272, 839, 830. þær] þeir 53. þær – lunder] grænir lundar 660.

2.5 hans] ÷ 839. guddömsunder] gvuddöms undur (ur evt. < er) 1927. guddom undir 830.

3. strofe utelates i 113.

3.1 Þö] Þott 135, G1/3, 186, 1927, 1225, 736, 388. Guds lofstýr] heidur hans 830. lofstýr eþginn] heidur engi 1927, 1225. lofstýr] heidur 660, 135, G1/3, 186, 272, 839, 736, 1246, 388. ræde] ræder 1246, 830.

3.2 han[n] – bæde] alldreí slocknar ut hans skýrnar kvæde 830. han[n] – ad] aldrig þagnar ut han 1927, 1225. alldreí þagnar út hans 736. han[n]] ÷ 135, 839. þagnar] þagna 839. ad] hann 660, 839. ÷ 135. kann 186, 1246. þvi 388. bæde] bære 839.

3.3 griöt – sandar] grós og grandar 1927, 1225.

3.4 allt – andar] griöt og sandar 1927, 1225.

3.5 ejsa – brandar] allt hvad andar 1927, 1225. ÷ 1246. ejsa] eins 736. og] ÷ 53, 660, 135, G1/3, 186, 272, 839, 388.

3.6 hälsar] halsa 1246. grandar] landa 1927, 1225. sandar 830.

4. strofe er 5. strofe i 839 og 6. strofe i 1927 og 1225.

4.1 sem] og 1927, 1225.

4.2 allskins] fuglar 1927, 1225.

4.3 þoskur] þorskar 1927, 1225, 736, 388.

4.4 aalar, lijsa] upsar hnisa 830. upsar hnijsa 135. lijsa] hnýsa 113, 1246.

4.5 upsar, hnysa] älar lysa 135. allar rísa 830. upsar] vpsi 660. hnysa] lijsa 113.

5. strofe er 4. strofe i 1927, 1225, 113 og 839; 6. strofe i 135.

5.1 ä] yfir G1/3, 1246. jörd] jordu 660, 113, G1/3, 186, 1225, 272, 839.

5.3 þä – dansa] loptenn ansa 113. þä] ÷ 1927, 1225, 839.

5.4 loptinn ansa] liosenn glansa 113, 839.

5.5 liösinn glansa] utann vansa 113. loftenn ansa 839. + utann vansa 135.

5.6 neitt] eitt 660, 113, 839. ver G1/3, 1927. þeir 830. þad 135.

6. strofe er 7. strofe i 1927 og 1225; 5. strofe i 135; 3. strofe i 113.

6.1 eingla] einum 53. eiþglar 113, 135, G1/3, 186, 272,

839, 736, 388, 830.

6.2 skare] skarenn 272, 388, 830. skärenn 1246. skarar G1/3.

6.3 jä] oc 830. ÷ 186.

6.5 aldrej] aldrig 1927.

6.6 rietta] riett 53. ad] ÷ 135, 186, 1927, 1225, 736, 1246, 388.

7. strofe er 5. strofe i 1927 og 1225.

7.1 Fyrer] Hærstum 388. sig] skal 660, 186, 839, 1246, 388.

7.2 og fr. i linjen 660, 135, G1/3, 186, 1927, 1225, 1246, 830. knie] hnie 388. sig ·dmiúk] med audmikt 830. ·dmiúk – svejgia] audmiüklega beigia 388. ·dmiuk] audmiukt 135, G1/3, 186, 272. svejgia] beigia G1/3, 186, 1927, 1225, 272, 736, 839.

7.4 gudvef klædder] gulle þrædder 272. klædder] klædder 388.

7.5 gulle þrædder] gudvef klædder 272. þrædder] þrætter 388.

7.7 Amen 736. ENDER 830.

8. strofe finnes bare i 148, 113, 135 og 186.

8.2 maklegt er] miög er skildt 135. maklegt] verdugt 113, 186.

8.3 med] af 113, 135. öllum mætte] simphons hætte 186.

8.4 hvörskins hætte] hörpuslætte 186.

8.5 hörpuslætte] hvörskins mætte 186.

8.6 og fr. i linjen 186.

8.7 AMEN. AMEN] Amen 135. ÷ 113.

31 De to håndskriftene ved Det Kgl. Bibliotek i København har signaturene Add. 247a og Add. Fol. 167; det ved Universitetsbiblioteket i Trondheim (Gunnerusbiblioteket) Mskr. 8vo 527. Sistnevntes historie lar seg vanskelig rekonstruere; de to København-manuskriptene, derimot, ser begge ut til å stamme fra Frederik Rostgaards (1671–1745) samling. Avskriftene, som er profesjonelt utført, har blitt innlemmet i store kodekser i selskap med allehånde dikt fra 1600-tallet, mange «norske», og alle med en tydelig «litterær» ambisjon. I tillegg til Dass er bl.a. Dorothe Engelbretsdatter, Toger Reenberg, Thomas Kingo og Anders Bording representert. *Terminus post quem*: 1735.

32 *Trondheims-manuskriptets (Mskr. 8vo 527) varianter*: Peder Dassis Lovsang] En Vise Componeret af Her Peder Dass
melodiforelegg] Vill iche Lille Mand lade vell, kiør etc.
Bibelhensningene i margen mangler.

1.1 Gode Gud] Herre Gud

1.2 Nu paa Jorden i Stor Savn] Ofver Jorden Hoyt I Safn

1.3 dog] Ja

1.5 Ja] og

bør fortelle] schall forkynde

Str. 2 står som str. 5.

2.2 At de dit Navn] Da de Guds Nafn

- 2.3 dog| da
 2.4 haarde Steene| tørre Grene
 2.6 Guds ord| Hans Nafn
Str. 3 står som str. 2.
 3.1 yndelig| priseligt
 3.2 Naar Mand Gud sit Læbers Offer| At mand Gud sin Læbers plicht
 3.3 Thi dybe| Dybe
 3.4 grønneste| grønne
 3.5–6| skall Herrens Vunde / Hver tid og Stunde udføre
Str. 4 står som str. 3.
 4.1 Og før| Forend
 4.2| for schall Hvall og Grumen Hafv ham prise
 4.3 Ja| Sampt
 4.6 Ja| Og
Str. 5 står som str. 6.
 5.1 Skulle Herren| Skull' den Herre
 5.3 Ja| Ti
 5.4 Ti tusind| V-tallige
 5.5 Vel høye af| Høyt vdi
 5.6| Som siunger sange til Ende
Str. 6 står som str. 7.
 6.2 var| Laa
 6.3–6| Hver Lid og Knippe / Hver field og Klippe / Skall ham ey slippe / Men Idelig ham tilbede
Str. 7 mangler.
Str. 8 står som str. 4.
 8.1 For vor| Ja for
 8.2 Ja og de| De som er
 8.5 de maae dog| de Jo schall
 8.6 boye| føye
Str. 9 mangler.
Str. 10 står som str. 8.
 10.1| Sathan self for Herren ned schall falde
 10.5 Han| de
- 33 Bruddet i diktets struktur har vært påpekt av alle som har skrevet tekstanalytisk om det; se Jørgen Sejersted, «'Naar jeg mig fra Top til Fod Betragter'. Barokk framstilling av selvet», *Edda* 1997: 145; Jon Haarberg, «Filologien som utfordring til litteraturvitenskapen» (jf. note 3) 1998: 87; Andreas G. Lombnæs, «Læbers Pligt og Lemmers Facter. Filologisk tilforsikt og retorisk anfektelse hos Petter Dass», *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2/1999: 151; Fartein Valen-Sendstad, «'Herre Gud! Ditt dyre navn og ære' i ortodoksiens kontekst», «*Herre GUD! dit dyre Navn og Ære*». Petter Dass og barokken, red. Andreas G. Lombnæs og Sigmund Ro, Kristiansand: Høgskolen i Agder, 2000: 26; Per Thomas Andersen, *Norsk litteraturhistorie* (jf. note 2): 118; Jørgen Magnus Sejersted og Eirik Vassenden, *Lyriskhåndboken. 101 dikt og tolkninger*, Oslo 2007: 45.
- 34 Den hellige skrift her og i det følgende sitert etter Chr. IVs Bibel, Kbh. 1633.
- 35 I hvilken grad Salmenes bok generelt og de anførte salmene spesielt synes å ligge som en slags mønstertekst eller poetisk resonnanskasse i tiden, demonstreres av Elias Naurs forord eller «Tilskrift» til *Zions Sange og Sucke i Verdens Babylon, eller Gudelige Psalmer uddragne af Jesu Pines og Døds Historie*, trykt i Odense 1688. Her heter det bl.a.: «Alt hvad som findes i dit høye Himmel-Sæde, / Og hvad paa Jorden er vil om din Ære Qvæde; / Ja Soel og Maane med dend Mindste Stierne-skud / Veed hver paa sin Maneer at love Dig, min Gud! / Din deylig Engle-hær, og dine Himlers Himle, / Sampt alle Krybe-dyvr, som her paa Jorden vrime; / Dend giftig Drage med sin Krinkel-kroget Gang, / Maa (trodz for Fanden) dig udsige Love-sang, / Ild, Hagel, Snee og Damp, Affgrunde med det dybe, / Ja hvad mand næffne kand, vil med sin Lov frembryde, / Til dig, min Loves Gud! hvert Træ med Ympe-qvist / Sampt Vandet lover dig, ja Ildens minste Gnist. / Hvalfiskens sluge-flab, som Læster-Vand udspøyer [sic], / Dig lover, som hand kand; hver Fugle-Neb udfloyter / Din Lov, min Æres Gud, med en saa sød Musik, / Som hver i skabelsen aff dig paa Tungen fik. / Ja Konger, store Mænd, de gamle Folk og Unge, / Et Halle-luja vil for dig, min Gud, udsiunge; / Saa Ild, Luft, Vand og Jord, samt hvad der end er til / Aff dumme Ting, og til Guds Ære tale vil.» Vi kan selvsagt heller ikke utelukke et avhengighetsforhold mellom Naur og Dass (eller omvendt). Det finnes for øvrig flere upåaktede tekstlige paralleller deres respektive dikt imellom.
- 36 Eksemplene på bibelsk intertekstualitet som MSO ikke deler med PDL, er flere, som «ejsa og brandar» (3.5; Sal 148,8) og «andardrætte hressum» (8.6; Sal 66,8).
- 37 Det nærmeste vi kommer en passasje som denne i Salmenes bok, er 148,9: «Bierge oc alle Høye, Fructsommelige Træ oc alle Ceder tre [lofuer HERREN].»
- 38 Jf. Sal 8,9: «Fulene under Himmelen, oc Fiskene i Hafuet, oc huad der gaar i Hafuet.»
- 39 Hallvard Lie, *Norsk verslære*, Oslo 1967: 284 (§ 766).
- 40 Nærmere om kontrafakturen (de verdslige foreleggene) i Jon Haarberg, «'Siungis under sin egen Melodie'. Katekismesanger, filologi og parodi», *Hymnologiske Meddelelser* 26 (1997): 159–73.
- 41 En digital base er under oppbygging på Petter Dass-museet. Se inntil videre Ivar Roger Hansen, *Sangeren fra Alstahaug. Om musikalske sider ved Petter Dass sin diktning*. Hovedoppgave, Univ. i Trondheim, 1986.
- 42 Nærmere om dette i Jon Haarberg, «Earways to Heaven. Singing the Catechism in Denmark–Norway, 1569–1756», *Religious Reading*, red. Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen, Cambridge 2010 (under utgivelse).
- 43 Bjarni Þorsteinsson (red.), *Íslensk þjóðlög*, Kbh. 1906–09: 377. Melodien til «Sr. Magnús settist upp á skjóna» gjengis også både side 525–27 og 779–80.

- 44 Melodien finnes også gjengitt i *Íslensk sálmasöngsbók*, utg. Sigfús Einarsson og Páll Ísólfsón, Reykjavík 1996 (facs. av førstetrykket fra 1936), hvor den ligner sterkt på melodien i *Hymnodia sacra*.
- 45 Pétur Guðjohnsen (utg.), *Íslensk sálmasaungs- og messubók með nótum*, Reykjavík 1861: 167: «Verken melodien eller salmen det her henvises til, har jeg kunnet finne i noen salmebok, og det er hevet over tvil at melodien her er innenlandsk, fordi den brukes til en velkjent vise som kvintsang, hvor tonesatsen ligner den som italienerne hadde i det 15. århundre, nemlig den, at den ene stemmen alltid holdes en kvint under eller over melodien (*cantus firmus*)» (vår overs.).
- 46 Takk til Ingibjörg Eyþórsdóttir, Reykjavík, og Ivar Roger Hansen, Alstahaug, for uvurderlig hjelp med denne utredningen.
- 47 Se Harald Ilsoe, *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca 1600–1810*, København 1992: 60–82.
- 48 Se Harold Love, *The Culture and Commerce of Texts. Scribal Publication in Seventeenth-Century England*, Amherst 1993.
- 49 Jf. Peter Springborg, «Antiqvæ historia: lepores – om renessancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet». *Gardar. Årsbok för Samfundet Sverige–Island i Lund–Malmö*, 8 (1977): 53–89.
- 50 Takk til Helgi Þorláksson og Már Jónsson, Reykjavík, og Geir Atle Ersland, Bergen, for historiefaglig assistanse på dette punkt.
- 51 Se William Norvin, *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder*, bd 1, København 1937: 303.
- 52 Se Kåre Hansen, *Petter Dass – mennesket, makten og mytene*, Sandnessjøen 2006: 30; jf. 173–80.
- 53 Jf. Richard Petersen, *Thomas Kingo og hans Samtid*, København 1887: 351 og 391.
- 54 Se Kåre Hansens biografiske redegjørelse (ref. i note 52) 2006: 170–72.
- 55 Førsteutgaven av *Den norske Dale-Viise* foreligger i en faksimileutgave utgitt av Petter Dass-museet i 2001.
- 56 Jf. *Kjøbenhavns Universitets Matrikel*, utg. S. Birket Smith, bd 2, København 1894.
- 57 Jf. [Finnur Jónsson], *Árni Magnússons levned og skrifter*, København 1930: 9–10.
- 58 Immatrikulert under navnet Olaus Stephanus, ref. note 56.
- 59 Islands nationalarkiv/Pjóðskjalasafn Íslands. Hannes Þorsteinsson: *Æfir lærða manna (Ólafur Stefánson)*.
- 60 Se Mark Rose, *Authors and Owners. The Invention of Copyright*, Cambridge 1993: kap. 1.
- 61 Peder Syv, *Betænkninger over det Cimbriske Sprog*, København 1663: 132.
- 62 Søren Terkelsen, *Astree Siunge-Choer. Første Snees. 1648. De danske viser med deres tyske forlæg af Gabriel Voigtländer og Johann Rist*, utg. Erik Sønderholm i samarbeid med Dieter Brandt og Dieter Lohmeier, Neumünster 1976: 10.
- 63 Se Hall Bjørnstad (red.), *Borrowed Feathers. Plagiarism and the Limits of Imitation in Early Modern Europe*, Oslo 2008.
- 64 *Op. cit.*: 239.
- 65 Se Margrét Eggertsdóttir, «From Reformation to Enlightenment», *A History of Icelandic Literature*, Lincoln 2006: 176, og «Hallgrímur Pétursson – Islands svar på Petter Dass», *Petter Dass og Norden*, red. Sven Erik Forfang og Ivar Roger Hansen, Høgskolen i Nesna 2001: 45–60, her 46.
- 66 Jostein Fet, *Skrivande bønder. Skriftkultur på Nord-Vestlandet 1600–1850*, Oslo 2003.
- 67 Sverre Inge Apenes, «DASS, Petter», *Norsk biografisk leksikon*, bd 2, Oslo 2000: 312.